

פח. טעם ומקור למנהג שאין נושאים כפיים בחו"ל בכל יום

סעי' מ"ד, רמ"א: נהגו בכל מדינות אלו שאין נושאים כפיים אלא ביום טוב משום שאז שרויים בשמחת יום טוב וכו' משא"כ בשאר ימים וכו' שטרודים בהרהורים על מחיתם וכו'. ותקנת קדמונים הוא, זה⁴¹¹ יותר משבע מאות שנה, והוזכר בכמה מגדולי⁴¹² הראשונים, וזולת הטעם שהוזכר ברמ"א מצינו עוד הרבה טעמים⁴¹³ ליישב מדוע החליטו גדולי הראשונים לעקור מלקיים בכל יום מצות עשה דנשיאת כפיים, ובדאי שגם השכילו לראות ברוח קדשם שעקב אריכות הגלות בעוה"ר יש איזה⁴¹⁴ סוד בסתרי השפעת הבורא על ידי ברכת כהנים בחוץ לארץ, ואין אתנו יודע עד מה.

וידוע על כמה עובדות מגדולי⁴¹⁵ הדורות שהשתדלו להחזיר עטרה ליושנה ולהנהיג נשיאת כפיים בחו"ל בכל יום, אך אירע להם סיבות שונות ומשונות ונתבלבל הענין ולא עלה בידם, וכאלו⁴¹⁶ בת קול יצאה מן השמים שלא להניח לנו לישא כפיים בכל יום בחו"ל.

ובסי' משמרת שלום (להגה"ק מוהר"ש מקוידנוב) כותב להמתיק קצת חסרון זה של אי ברכת כהנים בחו"ל וז"ל (בסי' י' אות ט') "אומר אני שיש להדר שכהן יהא שליח ציבור לחזרת התפילה בקול רם בשחרית, ובפרט בשבת קודש, ובפרט במוסף דשבת ודראש חודש ודחיה"מ" ובהערותיו (שם) מסביר "דע"י שהכהן הש"ץ אומר תפלת 'או"א ברכנו בברכה המשולשת' וכו' ממילא מקיים המצות עשה, והברכה (אשר קדשנו בקדושתו של אהרן) אינה מעכבת, והציבור מתברכין, ויענו אמר" (לאפוקי כשהש"ץ אינו כהן עונים הציבור כן יהי רצון, עיין סי' קכ"ז), אך יש⁴¹⁷ שנשאו ונתנו בדבריו, דהרי ליכא החזרת פנים והרמת ידים והקראה ועליה לדוכן וכו' וכמה מן הדברים הם לעיכובא בברכת כהנים.

וכבר כתבנו (לעיל אות נ"ז) שמ"מ אין אחינו שבגולה מפסידים את הברכה הנשפעת ע"י הכהנים, אלא הם מתברכים ע"י הכהנים שבארץ ישראל הנושאים כפיים בכל יום, וכעין עם שבשדות דטרידי ואניסי המבואר בגמ' (סוטה ל"ח ב) שהם בכלל הברכה.

⁴¹¹ שו"ת בית אפרים סי' ו' (הוא כותב מנהג קדום הוא יותר מה' מאות שנה).
⁴¹² עיין שם בשם מהר"ם מרוטנברג ותלמידו החשב"ן והכלבו והמהרי"ל, וכן מובא עוד בספר חסידים (בחלק מן הדמוסים) אות תתתי"ג, אורחות חיים להרא"ה מלונג'ה הל' נשי"כ, שו"ת מהרי"ל החדשות סי' כ"א ועוד. ובשלחן הטהור (סי' קכ"ז טע"ג) "המנהג הפשוט בכל האשכנזים וכו' שאין הכתנים נ"י אלא ביום טוב, ומנהג זה נתיסד עפ"י וכו' רבינו שמואל הנביא (אולי כוונתו לרבי שמואל אהרן של רבי יהודה החסיד שקראוהו יבאי, עיין שו"ת מהר"ש"ל סוסי" כ"ט) ורבי שמעון הגדול (בדורו של ר"ג מאור הגולה, ומוזכר ברדקא, עיין שם הגדולים בערך רבי שמעון) ורבי יהודה החסיד ורבי אלעזר הרוקח וכו', וכיון שמנהג זה נתקן ע"י שריפים וחיות הקודש האידן יוכל שום אחד בדור האחרון לבטל מנהג זה" וכו'. והנה מנהג זה שאין הכהנים נושאים כפיים אלא בג' רגלים (ובר"ה) ויהי"כ נשתרש במתכונתו זאת אצל האשכנזים, אבל אצל הספרדים שבחו"ל יש מנהגים שונים, יש רבים שנוהגים לישא כפיהם בכל יום (שו"ת צ"א ח"ז סי' ו' שכן מנהג הספרדים די בכל ארץ בחו"ל), ויש בכל ראש חודש (כמובא בגמ' אצל האשכנזים, אבל אצל הספרדים שבחו"ל יש מנהגים שונים, יש רבים שנוהגים לישא כפיהם בכל יום (שו"ת צ"א ח"ז סי' ו' שכן מנהג הספרדים די בכל בשו"ת יוסף אומן סי' עב, ושו"ת זרע אמת ח"ג סי' י"ג שכן נהגו בכל קהילות אסליה, וכן נהגו באמסטרדאם, ועיין שו"ת אהלי יעקב סי' ס"ח - ע"א ושו"ת בית אפרים שם ד"נו"י במקור המנהג באמסטרדאם אם אינו מכת ש"ץ שרי"י).
⁴¹³ כי רבים תמהו דכ"ל מפני שטרודים בהרהורים על המחיה והכלכלה נבטל מ"ע דאורייתא, ורבים כתבו לבאר בכל מיני אופנים את דברי הרמ"א ועוד הוסיפו כהנה וכהנה, עיין שו"ת מהרי"ל שם (דמנהג הכהנים לטבול קודם נשי"כ ויש זמנים שקשה לטבול, ומובא בעי"ט, ועיין בית יוסף ודרכי משה ושע"י"צ ס"ק קל"ב דודאי אינו לעיכובא ואין לבטל נשי"כ עקב כך וכדלהלן אות צ"ב), שו"ת חתי"ס או"ח סוסי" כ"ג (נשי"כ כתיבא בקרא אחר עבודה, ותפילה במקום עבודה, ובימיה"ח התפילה בלא כ"כ כוונה משום שטרודים על המחיה וכו', ותפילה בלא כוונה כקרבן שאינו רצוי, משא"כ ביום טוב שפנאים ומתפללים כהגון, ועיין שו"ת בנין שלמה סי' י' מש"כ על דבריו), שו"ת בית אפרים סי' ו' (דכהנים שלנו אינם כהני יחוס אלא כהני חזקה, וכמבוי' ברמב"ם בפ"כ מהל' אישוי"ב ה"א, וכיון דזר הנשי"כ עובר בעשה וגם נושא ש"ש לבטלה בברכה שלפניה וגם הישראלים אינם בכלל מקבלי הברכה ולדעת החרדים איכא מ"ע גם על הישראלים, לכן מספק החליטו למעט בנשי"כ ר"ק בגלגים הניחו להם כדי שלא תשתכח תורת כהונה ויבוא להקל בדברים שהכהן מוזהר עליהם, וסמכו על חזקתם, ועוד טעם מביא שם משום דחששו לדברי הוזה"ק דנדה בביתא לא ישא כפיו, ועיין בהל' אות צ"ב) שו"ת ארץ צבי להאגון מקווינלוב זצ"ל ח"א סי' ל' (עיין שם כמה טעמים לזה בארוכה, ואחד מהטעמים עפ"י הגמ' (עירובין ס"ה א) דיכולנו לטפור העולם מתפילה מדון שכרות ולא מיין, אי"כ יפה ענין זה גם לענין נשי"כ דשיכור אסור ליש"כ, משא"כ ביום טוב דהוא זמן שמחה מסתלק בלבול הדעת עקב הגלות), מועדים וזמנים ח"א סי' ל"א (דתיקנו נשי"כ בתפילה ובמקום עבודת המקדש, ובתפלת הציבור דייקא והינינו חזרת הש"ץ, אך אין דינו כתפלת הציבור אי"כ יש עשרה שומעים מלה במלה מהש"ץ, ובזמניהם היו רבים שלא ידעו להתפלל לבדם והיו יוצאים י"ח מהש"ץ והיו מקשיבים היטב, משא"כ כשכל הציבור מתפללים לעצמם, וטרודים על המחיה וכו' ואין מקשיבים כ"כ, ואין החזרה בגדר תפלת הציבור וממילא אין מקום לנשי"כ, משא"כ ביום טוב ששלמים ועתותם בידם ומקשיבים, ועי"ש שמכאן תוכחה לבני אי"י שיהיו י"י מקשיבים לחזרת הש"ץ).
⁴¹⁴ שו"ת משיב דבר להגצ"ב זצ"ל ח"ב סי' ק"ד, וכדלהלן בשמו.
⁴¹⁵ בליקוט שיחות חיים הערה 444 מביא מרוב בעל התניא ז"ע שמאד רצה והשתדל להנהיג נשי"כ בחו"ל בכל יום, אך מחמת מניעות וסיבות שונות לא עלה בידו שהציבור יקבל תקנה זו, וכן מובא מהגר"א ז"ע שאמר כמה פעמים שהיה חולק מעיר לעיר ומתבטל מתורה ותפילה לו היה בידו לתקן לטובת הכלל נשיאת כפיים בכל יום (עדות תלמידו הגר"י משקלוב זצ"ל ששמע מפ"י רבו, וסיפר זאת להגר"ש העליר זצ"ל אב"ד צפת, ומובא במכתב מכת"י הר"ש העליר הני"ל שהודפס בסי' בית יוסף החדש להאגון רע"י שליוגור זצ"ל בעל לב העברי) ופעם אחת החליט בעצה אחת עם תלמידיו לישא כפיים בבית מדרשו למחר, ופתאום נתפס לבית אסורים באותו יום בעלילות שוא והתבטל הדבר, וכיצא מביט אסורים לא השתדל עוד לקבוע המנהג (עובדא זו מובאת בסי' עליות אליהו לתולדות הגר"א במעלות הסולם דף ט"ז ע"ב הערה א', ובשו"ת משיב דבר להגצ"ב שם, ובערוה"ש ע"י ס"ד, ובסי' הלכות הגר"א ומנהגיו בשם הגר"ח מואלאזין ז"ע סיפור עובדא זו), וגם תלמידו הגר"ח מואלאזין ז"ע ניסה ללכת בדרכי רבו ופעם אחת החליט שישאור הכהנים כפיהם למחר ובאותו יום אירע שריפה ונשרפה חצי העיר והביהכ"נס ונתבטל הדבר (עליות אליהו שם בשם אחד מתלמידי הגר"ח) ובשו"ת משיב דבר להגצ"ב זצ"ל שם, ומסיים "וראו והתבוננו שיש איזה דבר סוד בסתרי השפעות והברכות הירדות ע"י ברכת הכהנים בחו"ל ואין אתנו יודע עד מה", ובערוה"ש ע"י "אומרו שגם גדולי הדור הנילו שראוים כי מן השמים נגורה כ"ו", ונדול אחד היה בדורו שנתן לישא כפיים בכל יום בבית מדרשו זמן רב ועלה בידו הלא הוא הנהי"ק רבי נתן הכהן אדלר ז"ע, מובא בסי' חוט המשולש עמ' כ', ועפ"י עדות תלמידו החת"ס ז"ע הוא היה ממויחסי כהונה ולא רק מכהני חזקה, ואך יחיד היה בזה וגם תלמידיו הגדולים לא החזיקו אחריו במנהג זה.

⁴¹⁶ ערוה"ש שם.
⁴¹⁷ עיין שו"ת קנין תורה ח"ז סי' י"א, תשובות והנהגות ח"ב סי' ק"ח דלפ"ד הסוברים דהחזרת פנים והרמת ידים וכו' לעיכובא אסור לכהן לכהן לכוין למ"ע דנשי"כ דמקיים המצוה שלא כהלכתה, ואי"כ אינה אלא תפילה.

צ. טעם ומקור המנהג שאין נוש"כ בגליל בכל יום, ובשאר ערי ישראל

מ"ב ס"ק קס"ד: ובארץ ישראל ובכל מלכות מצרים המנהג לישא כפיים בכל יום והפוסקים קלסו למנהגם זה. וכתב בס' עיר הקודש והמקדש (להגרי"מ טיקוצינסקי, ח"ג פכ"ה סעי' ו') "בערי הגליל נוהגים (האשכנזים) בזמננו שאין נשיאת כפיים בחול כי אם במוסף של שבתות וימים טובים, ולא ידוע בבירור על ידי מי ועל יסוד מה נוהגים כך". והנה עפ"י הידוע והמקובל⁴²⁴ ההשערה המוצקת היא שמנהג הגליל שלא לישא כפיים בכל יום הונהג ע"י ראשי עדת החסידים תלמידי הבעש"ט (ה"ה הגה"ק מוהר"ם מויטעפסק והגה"ק מוהר"א מקאליסק) שעלו ארצה בשנות התק"ל והתיישבו בטבריה ובצפת והורגלו מבית רבותיהם ליש"כ רק בימים טובים, ועשו כעין פשרה והתקינו ליש"כ גם בשבתות במוספים, וכנראה שגם טעמים נסתרים היה להם בזה שהנהיגו לשנות ממה שהיה מקובל בכל הדורות בכל ארץ ישראל ובשאר ארצות המערב ליש"כ בכל יום, וגם בזמן⁴²⁵ האר"י ז"ל ותלמידיו נהגו ליש"כ בצפת בכל יום, כי במקומות אלו לא נתקבלה תקנת הראשונים שהיו במדינות אשכנז שלא לישא כפיים רק בימים טובים (כדלעיל אות פ"ח).

והנה תלמידי הגר"א (בראשותו של הגה"ק מוהר"י משקלוב) שעלו לארץ ישראל בשנות התק"ע (כמי שנה אחר עליית החסידים) והתיישבו בתחילה בצפת ואח"כ עברו חלקם (בראשות הגר"י משקלוב הנ"ל) לירושלים, שינו את מנהגם מחוץ לארץ ונהגו כבני א"י הספרדים לישא כפיים בכל יום, וכלשונו של הגר"י משקלוב בספרו פאת השלחן (ה' ארץ ישראל סי' ב' סעי' ט"ז ובבית ישראל שם סקכ"ג) "מנהג יפה בכל א"י שהכהנים נושאים כפיהם בכל ימות החול וכו' והוא מנהג טוב ומקובל מקדמונים ועפ"י סוד, ובכוללנו מיום שזכינו לקבוע ישיבתנו בארץ ישראל ובירושלים עיה"ק מנהגנו שהכהנים נושאים כפיהם בכל יום ובשבת ויו"ט כדת, וכן הוא דעת רה"ג" (כנראה רבינו הגדול, וכמ"ש לעיל באות פ"ח שמאד השתוקק לכך).

ויש⁴²⁶ שכתבו שגם תלמידי הגר"א והגר"י משקלוב לא נהגו כן אלא בירושלים עיה"ק, ועל ידם נמשך הדבר גם לכל מקהלות האשכנזים שעלו אח"כ לירושלים עד ימינו, אבל כשהיו עדיין בצפת גם הם לא שינו ממנהג האשכנזים דשם (מעליית החסידים הקודמת להם) ולא נשאו כפיהם בכל יום, אך יש⁴²⁷ שכתבו שגם בצפת נהגו ליש"כ בכל יום. והנפק"מ, אם⁴²⁸ יש כח ביד קהילה מסוימת או ציבור כלשהו לשנות מהמנהג ולתקן לישא כפיים בכל יום בערי הגליל, ולמעשה נהגו⁴²⁹ כל קהילות האשכנזים בגליל, בין הפרושים ובין החסידים, שאין נושאים הכהנים כפיהם בכל יום אלא במוסף דשבתות וימים טובים, ויש⁴³⁰ נוהגים גם במוסף דראש חודש וחול המועד, ולא⁴³¹ נמצא עוד רב וגדול בישראל שיהיה לו העוז לבטל המנהג בגליל.

ותקנה זו שלא לישא כפיים בכל יום נתקבלה גם בחיפה וסביבותיה, אך שם כבר מצונו⁴³² לכמה מגדולי הרבנים שהורו לאנשי קהילתם ליש"כ בכל יום (ועיין להלן אות צ"א בענין נשיאת כפיים בציון הרשב"י במירוץ). ובשאר⁴³³ המקומות בארץ ישראל, ובכל הערים והמושבות החדשות, נוהגים לישא כפיים בכל יום וכמנהג ירושלים, זולת בכמה בתי מדרשות שבכמה ערים בדרום הארץ כבאר שבע וסביבותיה שנוהגים כערי הגליל.

⁴²⁴ . עיין שו"ת מנח"י ח"ח סי' א' וב' בארוכה, ס' הלכות הגר"א ומנהגי להגר"מ שטרנבוך אות ק"ט, ס' מנהגי ארץ ישראל - גליס ועוד.

⁴²⁵ . כמפורש באיגרת של השליה הק', וכן עוד קודם לכן באיגרת של רבינו עובדיה מברטנורא, ועי' בהלכות הגר"א ומנהגיו שם.

⁴²⁶ . שו"ת מנח"י שם דרך ברור, ולכן ציין בלשונו לקבוע ישיבתנו בארץ ישראל ובירושלים שכוונתו דווקא אחר שעלה לירושלים החל לנהוג כן.

⁴²⁷ . עיין ס' מנהגי הגר"א הנ"ל ומנהגי א"י הנ"ל ובשו"ת או נדברו ח"י"א סי' מ"ג.

⁴²⁸ . עיין ס' נדברו ח"י"א סי' ס"ב וח"י"א סי' מ"ג ומ"ט וח"י"ב סי' כ"ד וח"י"ג סי' ל"ה דאין חשש לביהכ"נ שחפץ בידם להחזיר הדבר לקדמותו ויהי נ"י בכל יום ואין חשש לא תתגודדו (אך כן אחד לא שנה משאר הכהנים שבאותו ביהכ"ט), ומאידך בשו"ת מנח"י שם מאריך לדחות דבריו וחלילה מלשנות תקנת הקדמונים שלא לישא כפיים בכל יום (אך נתן בידינו פתח להוסיף נשי"כ גם ברי"ח וח"י"מ במוספים למי שלבו חפץ. וכדלהלן הערה 430 בשמו), ובשו"ת שבה"ל ח"ד סי' ע' דאין בידינו כח לשנות המנהג אך ביהכ"נ שכבר עשו מעשה ושינו המנהג ונ"י בכל יום רשאים לישאר כן ואין למחות בידם, ועי' שו"ת צ"י"א ח"י"א סי' ו'.

⁴²⁹ . וכעדותו של הגרי"מ בס' עיר הקודש והמקדש המוזכר בתחילת דבריו.

⁴³⁰ . ס' שערי ירושלים שער ט', ועי' שו"ת מנח"י שם "שהמנהג לישא כפיים בגליל רק בשבתות, ומסתמא נהגו כן גם בחו"מ, ואפשר גם ברי"ח, שבאלו הימים היו זמן קהילה בביהכ"נ יותר מימות החול, ונהגו לעלות לדוכן בכל יום שיש בו מוסף, ובמוסף דווקא" וכו'.

⁴³¹ . לשון שו"ת מנח"י שם.

⁴³² . מועדים וזמנים ח"ח סי' ל"א, והיינו טעמא דסברי שהעיר חיפה לא נגרר אחר הגליל עיין שם.

⁴³³ . ס' ארץ ישראל להגרי"מ סי' ב'.